

Berachot Sources 40

רא"ש מסכת ברכות פרק ו סימן כג

כג מתני'סו בירך על פירות האילן בורא פרי האדמה יצאז ועל פירות הארץ בורא פרי העץ לא יצא(ט) ועל כולם אם אמר שנ"ב יצא ועל דבר שאין גידולו מן הארץ אומר שנ"ב.י) ועל החומץ(כ) ועל הנובלות ועל הגובאי אומר שהכל נהיה בדברו ר' יהודה אומר כל שהוא מין קללה אין מברכין עליו(ל) ובגמרא קאמר כל דבר שעושה פירות משנה לשנה נקרא עץ אבל כל דבר שצריך לזרעו בכל שנה נקרא פרי הארץ *ועוד אומר סי' אחר בתוספתא [דכלאים פ"ג]סח כל שמוציא עליו מעיקרו עשב הוא ומברך עליו בורא פרי האדמה וכל שמוציא עליו מענפיו אילן הוא ומברכין עליו בורא פרי העץ

מרדכי מסכת ברכות פרק כיצד מברכין קלא

בירך על פירות האילן כו' [רמז קלא] כתב בתשובות הגאונים כל אילן דיבש בסיתוא וכלו גוזזי וטרפי לגמרי בחורף והדר פארי משרשיו מברכין על פירותיו בפה"א וכל היכא דאי שקלי לפירא איתא לגוזזא והדר מפיק פירא זהו פרי העץ מכאן פסק (*הר"י) [*ה"ר יוסף] וראב"י דאופן תותים ופריז"ש ובישונ"ש וכיוצא בהן שיש לברך בפה"א והביא הר"מ מנוח אליהו ראייה מירושל' דמסכת כלאים דמברכין על כל מיני אטד בורא פרי האדמה דקאמר התם ההיגין והאטדין מין אילן הם ואינם כלאים בכרם ופריך והתניא אלו הן מיני דשאים הקונדס והאטדין ומשני תמן לברכה והכא לכלאים אלמא דלענין ברכה מיני דשאים הם אבל הר"ם אומר שנהגו העם לברך עליהם בורא פרי העץ שהרי דרך הענף להתקיים ימים רבים בשנה זו והדר אתי פרי בשנה האחרת ועצו מתקיים משנה לשנה וכן נהג ר"ת בשם אביו וכל פרי שספק לו אם פרי העץ אם פרי האדמה יברך בפה"א דתנן בירך על פירות האילן כו':

תוספתא מסכת כלאים (ליברמן) פרק ג הלכה טו

הקנים והחגין והוורד והאטדין מין אילן ואינם כלאים בכרם זה הכלל כל המוציא עליו מעיקרו הרי זה ירק וכל שאין מוציא עליו מעיקרו הרי זה אילן.

שיטה מקובצת מסכת ברכות דף מ עמוד א

אמר רב נחמן בר יצחק ר' יהודה היא. וכיון דסתם תנא כוותיה קיימא לן הכי. ואמרינן לענין פירות האילן דכל היכא דכי שקלת ליה לפירא משתייר אילנא והדר מפיק פרי חשיב אילן וכל היכא דכי שקלת ליה לפירא לא שייך אילנא לא מברכין בורא פרי העץ. ודוקא לענין פרוי אי איכא לאחשובי פרי העץ או לא הוי האי כללא. אבל לענין כלאים אי איכא לחשוביה ירק או אילן דינא אחרינא אית להו:

דרישה אורח חיים סימן רג

(א) וסימן לידע איזהו פרי העץ וכו' עד וצריכין לזרעו בכל שנה נקרא פרי אדמה. עיין באשיר"י ובית יוסף הביאו שנתן עוד סימן זה לשונו ועוד אומר סימן אחר בתוספתא וכו' כל שמוציא עליו מעיקרו עשב הוא וכו' וכל שמוציא עליו מענפיו אילן וכו'. והנה לכאורה יש לתמוה כיון שגם הרא"ש ידע תוספתא זו א"כ למה היה נוהג כדברי ר"י כמו שכתב רבינו ונראה שר"ל רבינו יונה הנ"ל שסבירא ליה שמברכין על התותין בורא פרי העץ והלא ר' יוסף הביא ראייתו שכל שכלו גוזזיה וטרפיה לגמרי והדר פארי משרשיו שמברכין עליו בורא פרי האדמה וכתב שכן הן הסנה שגדלין עליו התותין:

ונראה שמחולקין הן הרא"ש והגאונים ור' יוסף בפירוש התוספתא הנ"ל שהרא"ש פירש מה שכתוב כל שמוציא עליו מעיקרו שרוצה לומר שאין יוצא שום ענף מהגזע והשורש רק שעליו ופירותיו גדלין בארץ זהו דוקא עשב אבל מה שיש לו ענף אף שנתייבש וכלה בכל שנה אפילו הכי מיקרי אילן והגאונים סבירא להו כל שנתייבשו הענפים בכל שנה אף הענפים החוזרים ויוצאים מהגזע מיקרי עליו יוצאין מעיקרו הואיל ואינם עומדין הענפים משנה לשנה:

ורבינו שלא כתב אלא סימן זה באם צריכין לזרעו בכל שנה או לא משום דקאי אגמרא שלנו דקאמר כל היכא דכי שקלת ליה לפירי ליתיה לגוואז דהדר מפיק לא מברכינן בורא פרי העץ דהיינו שצריכין לחזור ולזרוע ומינה משמע הא אם אין צריכין לזרוע בכל שנה אף שכלו ענפיו בכל שנה מכל מקום הואיל וחוזרין וגדלין מאליהן מהגזע מיקרי אילן ומשום הכי כתב רבינו יונה שמברכינן על התותין בורא פרי העץ וצריך לומר שרבינו פירש לשון הגמרא שקאמרה איתא לגוואז דרוצה לומר הענף עם השורש והגזע ליתא אי נמי הכי קאמר כל היכא דאי שקלית לפירי איתא לגוואז והדר מפיק רוצה לומר כל היכא דאף דכי שקלת לפירי יחזור הגזע להפיק פירי אזי מיקרי פרי העץ אף שיתקלקל ענף זה כיון שיבוא אחר ומה שכתב איתא לגוואז אדלמטה קאי והכי קאמר איתא ענף שיחזור ונפיק פרי מעצמו ואין צריך לזרעו והגאונים פירשו דלא קאי אדלמטה אלא עומד בעצמו והכי קאמר איתא לגוואז זה שישאר קיים בעינו וק"ל:

רמב"ם הלכות כלאים פרק ה הלכה כ

זה הכלל כל המוציא עליו מעיקרו הרי זה ירק וכל שאינו מוציא עליו הרי זה אילן והצלף אילן לכל דבר

רמב"ם הלכות ברכות פרק ח הלכה א

כל פירות האילן מברכינן עליהן בתחלה בורא פרי העץ ולבסוף בורא א נפשות רבות חוץ מחמשת המינין הכתובין בתורה, והם ענבים ורמונים ותאנים וזיתים ותמרים שהוא מברך עליהן בסוף ברכה אחת מעין שלש, ועל פירות הארץ והירקות מברכינן עליהן בתחלה בורא ב פרי האדמה ולבסוף בורא נפשות רבות, דברים שאין גידולן מן הארץ כגון בשר וגבינה ודגים וביצים ומים וחלב ודבש וכיוצא בהן בתחלה מברך שהכל ולבסוף בורא נפשות רבות, והשותה ג מים שלא לרוות צמאו אינו טעון ברכה לא לפניו ולא לאחריו.

רש"י מסכת ברכות דף מ עמוד א

מאן תנא דעקר אילן כו' ר"י היא כו'. נ"ל דזה ודאי דרבנן מודו דפירות האילן נקראין פרי האדמה בל" תורה דהא קורא הבאתי א"ר פרי האדמה אף בהביאו פירות האילן אלא דפלוגתייהו הוא דלרבנן נקרא בל"ת האילן בשם אדמה (עי' בחולין פ"ו מ"ז בתוי"ט דדעת הרמב"ם דנסורת של חרשים אינה מגדלת צמחים ואפ"ה מכסין בה ואף על גב דקי"ל דבדבר שאינו מג"צ אין מכסין רק אם נקרא עפר וע"כ כצ"ל דגם היא נקראת עפר) ומ"מ לענין ברכה א"י עליהם בברכת פה"א דבלשון בנ"א אינו קרוי אילן בשם אדמה. וראיה לזה דהא חטה נקראת בל"ת לר"י לקמן עץ עכ"ז לא יצא אם בירך עליה בפה"ע. וכן פירות האטד אף שהוא מין אילן לענין כלאים מ"מ לענין ברכה לא מברכינן עליהו בפה"ע כדאיתא בתד"ה איתא (וזה דלא כצ"ח בר"פ דפשיטא ליה דלענין ברכה אזלינן בתר ל"ת) ולר"י להכי נקראים פירות האילן בשם פרי האדמה בקרא משום דעקר אילן גדולו מן האדמה ולכך גם לענין ברכה יצא:

שולחן ערוך אורח חיים הלכות ברכת הפירות סימן רג

(א') על פירות הארץ מברך בורא פרי האדמה

(ב') {ב' א} (א) על א' התותים הגדלים בסנה, בפה"א. הגה: א' < דלא מקרי עץ אלא (ב) שמוציא עליו מעצו, ב' < אבל מה שמוציא עליו משרשיו לא מקרי עץ, והני כיון א (ג) דכלה עזיו לגמרי א' {א} [א] בחורף והדר פרח משרשיו, מברכינן עליו בפה"א (טור ומרדכי בשם תשובת הגאונים).

(ג') (ד) על ג' < המאוזי"ש, בורא פרי האדמה.

משנה ברורה על שולחן ערוך אורח חיים הלכות ברכת הפירות סימן רג סעיף ג

(ד) על המאוזי"ש בפה"א - ג"כ הטעם כמו בתותים

שו"ת מהרש"ם חלק א סימן קצו

להרב הגדול וכו' מ"ה אריה ליב נ"י אבד"ק זאלישטשיק.

מכתבו הגיעני ועל דבר שאלתו בדין הפירות שקורין מאליניש שהעיד שראה בעיניו כי כשנוטעים שרש בקרקע מוציא בקיץ הראשון ענף ועדיין אין גדל עליו כלום עד שנה השניה גדלים על הענף מדאשתקד מאליניש ומהשרש יוצאים עוד ענפים חדשים ואין גדל בהם כלום ובשנה שלישית מתייבשים ענפים שגדלו עליהם בשנה ב' פירות והם גדלים על הענפים שיצאו בשנה שניה וכן בכל שנה ושנה ושאל מה דינם לענין הברכה ולענין ערלה כיון שהענפים חדשים בכל שנה והביא מ"ו"ד (סימן רצ"ד סי"ח) ונש"א כלל נ"א והביא מתשו' רדב"ז ח"ג סי' תקל"א בדין הבדאנגאן שהאריך מאוד וגם הביא מהא דא"ח סי' ר"ג ס"ב והג"ה שם ומ"ש הנש"א בשם הט"ז לא ידע מקומו עכת"ד.

הנה גוף דינו של רמ"א /או"ח/ סימן ר"ג ס"ב המעניין בטור וב"י ימצא שיש ב' דיעות (ודברי הט"ז בדין מאלינוס הוא /או"ח/ בסי' ר"ד סק"ח) והרדב"ז האריך שם בדעות הללו והעלה כמה חילוקים בזה. וזה כביר ראיתי בשו"ת מש"נ להגאבד"ק פלאצק סי' ו' שהביא ראיה לענין פירות סנה מעירובין (כ"ח ב') דכשות הגדל בסנה מערבין בו והוי גמר פירי ונקרא פרי האדמה ע"ש ע"א בזה. ובסוכה (י"ג) היזמי והיגי וכו' ע"ש. ואני מצאתי בירושלמי פ"א דערלה ה"א בהא דבעי פירות אילן של סייג אם אסורין משום גזל ופריך אטו בעצים גופיהו ליכא משום גזל מה צריכא ליה כגון אילן תותי"א דלא אית בהון ממש וכתב הפ"מ אילן סנה שמגדל פירות תותים דלית בהון ממש ולא חשיבי כלל ואם עשה אילן כזה לסייג בעי אם יש בפירותיה משום גזל דדלמא בעי להו שיתחזק הסייג על ידן ע"ש ומוכח שאין בכלל פירי כלל עד שאין בהם משום גזל כלל לולא שצריך להן לסייג לחזקו בהם.

ואולם בדין המאליניס לכאורה היה נראה דגם הסוברים בפירות סנה לברך בפה"ע =בורא פרי העץ= מודים בזה דיש לברך בפה"א =בורא פרי האדמה= וגם אין בהם משום ערלה דהנה מצאתי בברכ"י ליו"ד סי' רצ"ד אות ד' שהביא בשם ר"מ אלשיך בדין הבדאנגאן שהאריך הרדב"ז הנ"ל וכתב הוא דאין בהם חשש ערלה כלל דכל אילן פירות דרכו להשביח בכל פעם יותר והבדאנגאן רק בשנה אחת פירותיו טובים ובשנה שניה מרים קצת ושנה שלישית מרים לגמרי ויותר אין גדלים בו פירות כלל ומה"ט הקילו בהם הב"י והאר"י ורח"ו =ורבי חיים ויטאל= ועוד כמה גדולי ישראל וקדושיהם לאכלם וא"ב חשש ערלה דהוי מין ירק ולא אילן ע"ש ומה"ט פסק בברכ"י או"ח רס"י ר"ג לברך עליהם בורא פרי האדמה.

ויש סמוכין לזה מדברי רמב"ן עה"ת פ' קדושים שכתב דכל האילנות עד ג"ש =ג' שנים= פירותיהן מועטים ובלא טעם וריח טוב ורובן רקובין ע"ש. וצ"ל דהא דיבמות (קכ"ב) פירות ערלה הן דלהשביח מקחו קאמר היינו כמ"ש הרמב"ן ורשב"א שם דשל ערלה ועזקה קאמר דעל ידי רוב עבודה נתרבו הפירות תו"ז שלא כדרכן. ועל תשו' ח"ס חיו"ד סי' רפ"ה באמצע התשו' בשם באר שבע לסוטה מ"ש בזה ובחלק ששי סימן ל"ו ע"ש ואם כן בנ"ד באילן מאלינוס שגדל בו פירות בשנה שניה ליציאת הענף לבד ואחר זה הענף מתייבש בשנה שלישית וכן בכל ענף וענף אם כן איננו אילן אלא מין ירק ויש לברך רק בורא פרי האדמה ואין בו משום ערלה וכמו מין הבדאנגאן הנ"ל. ורואה אני הדברים ק"ו דהכא אין גדל בהם כלל בשנה שלישית. אבל יש לפקפק דהכא השרש על כל פנים נשאר קיים מה שאין כן בהבדאנגאן ולכן מסתבר לברך עליהם בורא פרי העץ וכן המנהג. שוב בדקתי בספרי הטבע בלשונם וראיתי כתוב כי אילן פירות הימבערין (והוא בלשון פוליש מאלינע) בכל שנה עולין ענפים חדשים מן השרש ורבים מענפים הישנים מתייבשים והוא כמ"ש ר"מ אבל מלשון זה נראה כי רק רבים מענפים הישנים מתייבשים ולא כולם. והנלע"ד כתבתי.

שו"ת רדב"ז חלק ג סימן תקלא (תתקסו)

(תתקסו) שאלת ממני אודיעך דעתי במה שראית קצת משכילי עם נזהרין שלא לאכול הברינגאן משום חשש ערלה ומקצתם אין חוששין ואם יש חילוק במינים ובמקומות ולדעת האוסרין מה יהיה דין בכלים [אם] מותרין:

תשובה כתוב בספר כפתור ופרח ז"ל ומתוך כך מסתבר לעניותי שהפרי הנאכל בארץ הצבי ובארץ קנדלוד ושמו אלפורינגא"ן ובלשון לעז בירינגינאס שהם אסורות לעולם משום ערלה וזה שהרי היא פרי אילן שאין עליו עולין מעיקרו וגזעו מחליף ולעולם יצטרך לזרוע ולנטוע בכל שנה ושנה אלא דארצנו ארץ הערבה שידעת גבולה מים סתום עד ים כנרת שהיא ארץ חמה ביותר ומתקיים כמו שתי שנים ועל היתר מה שיהיה ג' שנים א"כ זה הפרי לעולם הוא ערלה וערלה נוהגת בשל עכו"ם וכן פסק הר"ם בחבור ואין כאן ספק לי ואנא איכול שהרי מתחלת ברייתו ממזגו הוא שלא יתכן שיהיה אלא ערלה ודאית בכל מקום ובכל זמן ע"כ. וכבר ידעת כי ארץ מצרים היא חמה ביותר ולפיכך אני מודה לו במין הברינגאן השחור אבל במין הלבן הנקרא שאמ"י נ"ל שהוא מותר והטעם שהלבן זורעים אותו בכל שנה והוא מין ממיני הירק ואין ערלה נוהגת בו וכן הגידו לי הגננים שזורעים אותו בכל שנה אבל השחור גזעו מחליף ואינו יוצא משנה שלישית כי שנה ראשונה ושנייה הם ראויים למאכל והשנה הג' הוא רע למאכל ויפה לזרע ומשלישית והלאה אינה עושה כלום נמצא כל זה הפרי ודאי ערלה וקיי"ל ספק ערלה בח"ל מותר ודאי ערלה אסור ועל כן אני נזהר מהם ומזהיר את הנשמעין אלי אבל על אחרים איני אוסר אותם לפי שלא נמצא האיסור באחד מן הפוסקים שאנחנו רגילין לסמוך עליהם וכבר ראיתי אחד מן החכמים שהיה מוחה בדבר ולא עלתה לו. ותו דיש להם על מה שיסמכו ומשום הכי בעינן לברורי מלתא שפיר. גרסינן בברכות אי מברכין בורא פרי העץ היכא דכי שקלת ליה לפירא איתיה לגוזא והדר מפיק אבל היכא דכי שקלת ליה לפירא ליתיה לגוזא דהדר מפיק לא מברכין עליה בורא פרי העץ אלא בורא פרי האדמה ע"כ. וכתב הרמב"ם ז"ל פ' חמישי מהלכות כלאים זה הכלל כל המוציא עליו מעיקרו הרי זה ירק וכל שאין מוציא עליו מעיקרו הרי זה אילן וזה הסימן נזכר בתוספתא. והרא"ש ז"ל כתב ז"ל ובגמ' קאמר כל דבר שעושה פירות משנה לשנה נקרא עץ אבל כל דבר שצריך לזרועו בכל שנה נקרא פרי ארץ ע"כ וכן נראה מלשון ר"י ז"ל הרי לפי זה נדון דידן ודאי עץ הוא שהרי אין זורעין אותו בכל שנה ואין מוציא עליו משרשיו. ורש"י ז"ל פ' גוזא ענף של עץ והדר מפיק פירא אחרינא משמע שהוא מפרש כפי הגאונים שכתבו כל אילן דיבשין טרפוי בסיתוא וכלו לגמרי גוזיה וטרפיה והדר פארי משרשין דיליה מברכין עליו בורא פרי האדמה. וכ"כ רבינו האי גאון ז"ל ואכתוב אותו בסמוך ונפקא מינה בין שני הפירושים לתותים הגדלים בסנה וכיוצא בהם כי לדעת ר"י ז"ל והרא"ש ז"ל והרמב"ם ז"ל מברכין עליהן בורא פרי העץ ולשיטת הגאונים ז"ל בורא פרי האדמה ונפקא מינה נמי לנדון דידן שמברכין עליהן בורא פרי העץ. תדע שהרי קני הסוכר הוא כיוצא בזה ממש שזורעין אותם שנה ראשונה הם טובים מאוד וחותרין אותם סמוך לקרקע וחוזרין ויוצאין בשנה שנייה מאת הגזע בעצמו והם גרועין משנה הראשונה וכן בשנה השלישית הם גרועין ביותר. וכתב הרמב"ם ז"ל פ' ה' מהלכות כלאים ז"ל הקנין והורד והאטדין מיני אילן הם ואינם כלאים בכרם. הרי לך בהדיא דהווי מין אילן אף על גב דאין יוצאין מן הענף הראשון של שנה שעברה אלא מן הגזע יוצאים בדים חדשים וכן הוא בנ"ד ממש. ואפי' לפי השטה האחרת י"ל דלא מיקרי ירק אלא כשיוצאין מן השרשים ממש דהכי דייק לישנא שכתבו הגאונים ז"ל והדר פארי משרשין דיליה וכנ"ד וכן הקנים מניחין לו גזע על הארץ כשיעור טפח וממנו חוזרין ויוצאין הבדים ועושין פירות והוי לכ"ע אילן תדע שכל אילנות רקים שחותכין הבדים הישנים כדי שיצאו חדשים וזהו הנקרא במשנה מקרסמין באילנות וכ"ש בגפנים שמזמרין אותם ואין מניחין אלא הגזע וכי בשביל זה לא יקרא אילן. ואף על גב שיש מי שכתב שפרי האטד מברכין עליו ב"פ האדמה והולך לשיטת הגאונים דילמא האטד אין נשאר לו גזע אלא חוזר וצומח משרשיו. ואפילו את"ל דהוי פלוגתא הרי הרמב"ם והרא"ש והר"י ז"ל דס"ל דמין אילן הוא. וא"ת דקני הסוכר מין אילן הוא ואינו יוצא משנה שלישית הוה ליה ודאי ערלה בחוצה לארץ ואסור כדכתב תלמידו כפתור ופרח בברינגא"ן. וכ"ת הכי נמי ליתא שהרי כתב הוא ז"ל מחלוקת הגאונים בברכת הסוכר והעלה הוא דמברך עליו שהכל מידי דהוה אדבש תמרים ומשמע דמותר לאוכלו הא לא קשיא כלל דוערלתם ערלתו את פרוי אמר רחמנא ולא את עצו והסוכר הוא הוא בעצמו הקנה והפרי זה ברור מאוד. הרי לך בהדיא שאם נפרש הסוגיא של ברכות לדעת הגאונים ונפרש דלא מיקרי אילן אלא כשהענפים בעצמם מוציאין פירות א"כ הברינגא"ן והסוכר והאטד וכיוצא בהם מין ירק הם ואין ערלה נוהגת בהם והם כלאים בכרם ויש להם על מה שיסמוכו. עוד יש להם סמך ממה שנמצא כתוב בשם רבינו האי גאון ז"ל כל אילן המשיר בסתיו העלין וחוזרין בדין ופרין ומוציאין עליו זהו אילן וכל אילן שיבש בסתיו וימותו בדין לגמרי כגון הפרי הנקרא מאו"ד וברינגא"ן ושאדני"ג ושומשמן מברכין עליהן ב"פ האדמה ע"כ. הרי לך דבר שנתלין באילן גדול. אבל לדידן הא כתיבא דהרמב"ם והרא"ש והר"י ז"ל חולקים עליו שהרי הקנים והורדין והאטדים כתב הר"ם ז"ל שהם מין אילן וכן כתב ר"י כי תותי האטד מברכין עליהם ב"פ העץ ולדבריו הסכים הרא"ש ז"ל והנמשכים אחריו וכפתור ופרח לפי

שיטת הרמב"ם ז"ל אמרה וכן נמצא מחלוקת בין הגאונים בעצמם על קני הסוכר שיש מי שאומר ב"פ העץ דאין חילוק הברנגאן בענינו כלל כאשר ראינו בעינינו. הילכך לפי שיטה זו הברנגאן מין אילן הוא. וכ"ת משום דאם לוקחין ממנו יחור אינו צומח במקום אחר כשאר אילנות דקל יוכיח. וא"ת דנהי נמי דהוי לענין כלאים ולענין ברכה אילן אבל לענין ערלה לעולם אימא לך דפטור דכל שישנו ברבעי ישנו בערלה והנהו ברינגא"ן הואיל וליתנהו ברבעי דהא לא מטו להכי ליתנהו בערלה. לא קשיא כיון דתלמודא לא דריש לה אן נמי לא דרשינן לה הכי וכ"ש להקל ולפטור מן הערלה. ותו דגרסינן בירושלמי א"ר יוחנן דברי ר' ישמעאל כל שאין לו ערלה אין לו רבעי ר' יוחנן בעי עד שיהא לו שנים ערלה הא קמן דאין רבעי נוהג לר' יוחנן עד שיהיו שם שלש שנים שלמות ואם נהגו שתי שנים ערלה אין רבעי נוהג ואף על גב דלא קיי"ל הכי אלא כר' יוסי דאם נהג ערלה אפילו שנה אחת נוהג רבעי מ"מ ילפינן מדר' יוחנן שאפשר לנהוג ערלה ולא ינהוג רבעי. הילכך בנ"ד נמי אף על גב דאין בו רבעי נוהג בו ערלה שאין החלוקות מתהפכות. וכן נראה מדברי הרמב"ם ז"ל שכתב פ' עשירי מהלכות מעשר שני ז"ל נטעו שלש שנים לסייג ומכאן ואילך למאכל אין לו רבעי שכל שאין לו ערלה אין לו רבעי ע"כ. ואם איתא הרי היה יכול להפוך החלוקה ג"כ ולימא נטעה שלש שנים למאכל ומכאן ואילך לסייג ולקורות אין לו ערלה שכל שאין לו רבעי אין לו ערלה וכיון שלא כתב כך משמע דליתא להאי כללא ואין לנו מה שא"ר ישמעאל כל שאין לו ערלה אין לו רבעי ויש שיש לו ערלה ואין לו רבעי וברור הוא דמנא תיתי למיפטריה. וא"ת כיון דאסיקנא דפלוגתא היא הוי ספיקא דהלכתא כמאן וספק ערלה בח"ל מותר הא לאו כלום הוא חדא דאתריה הוא וכדכתיבנא ותו דלא אמרינן ספיקו להקל אלא בספק הנולד מעצמו אבל הספק הנולד מחסרון ידיעתנו דלא ידעינן כמאן לא הוי בכלל ספיקו להקל. וכן כתבו ז"ל גבי בא זאב ונטל בני מעים ואל תשכח עיקר זה כי הוא אמתי ומועיל. ועדיין קשה דאם איתא כיון דאתריה דמר הוא היאך נהגו בו היתר בפרהסיא כולי האי ולא היה אדם שערער עליהם והיה אפשר לומר כיון שיש מין היתר לא יהבי אינשי אדעתיהו איזה מותר ואיזה אסור ועוד שאין הדבר מסור אלא לעובדי האדמה לדעת שגזעו מחליף שהרי כל העולם חושבין שהוא מין ירק ולא עוד אלא שאני סובר שהנודר מן הירק אסור בברינגא"ן דבנדרים הלך אחר לשון בני אדם והנודר מפירות האילן מותר בהם:

והוי יודע שכל מה שכתבתי הוא למי שלוקח אותם ממקומם או מי שעומד שם בשעת לקיטה אבל כל שאינו רואה אלא שמביאין לו והוא אוכל מותר בחוצה לארץ לפי דעת הרמב"ם ז"ל שכתב בפרק עשירי מהלכות מאכלות אסורות ז"ל ובח"ל אפי' ראה ענבים יוצאין מכרם ערלה או ירק יוצא מן הכרם לוקח מהם והוא שלא יראה אותם בוצר מן הערלה או לוקט הירק בידו ע"כ. הא קמן שאפילו שיודע בודאי הענבים הם ערלה שהרי כל הכרם הוא ערלה מדקאמר מכרם ערלה ולא קאמר מכרם שיש בו ערלה. ותו דומיא דירק מן הכרם דודאי הוי כלאים אפ"ה מותר כיון שאינו רואהו בנ"ד נמי אף על פי שהוא יודע בודאי שהוא ערלה כיון שאינו רואהו בשעת לקיטתו אזלינן להקל ומותר וכן פירשה הריטב"א ז"ל בסוף האשה נקנית ז"ל שלחה רב יהודה קמיה דר' יוחנן שלח ליה סתום סתום ספיקא וכו' ודקסבר ר' יוחנן ורישא דקתני יורד ולוקח ובלבד שלא יראנו לוקט לאו בכרם שהוא ספק ערלה קאי אלא בודאי ערלה דכי אין רואהו שהוא לוקט ה"ל ספק אבל בספק ערלה יורד ולוקט ע"כ. וקיי"ל כר' יוחנן וכן פי' אחד מן הגדולים אחשוב שהוא הרשב"א ז"ל ז"ל ספק ערלה וכו' פי' גנה שכל האילנות שבתוכה ערלה ופירות נמכרים חוצה לה כדקיי"ל גבי כלאים כרם הנטוע ירק כו' דמ"מ ספק הוא וכך נאמרה הלכה ודאה אסור ספיקא מותר ע"כ. וא"ת בשלמא התם אף על גב דיורד ולוקח מתוך הגנה שכולה ערלה סוף סוף איכא ספיקא כיון שאין רואהו לוקט ממש דלמא מגנה אחרת הובאו אבל בנ"ד שכל המין הנמצא כזה הוא ודאי ערלה במה יש להסתפק והלא ודאה אסור וצריך לדחוק לתרץ דהכי נאמרה הלכתא ודאה אסור והוא שיראנו לוקט או לוקט בידו וכן משמע מתוך דברי הר"ן ז"ל בפי' ההלכות בקדושין. ומתוך קושיא זו אני מחמיר על עצמי שלא לאכול מהם כלל כי אני יודע בודאי שהם ערלה אף על פי שאיני רואהו לוקט דאי לאו משום האי טעמא מותר היה ממה נפשך שאם תפרש הסוגיא לדעת רש"י ז"ל שמפרש שאין הגנה כולה ערלה אפילו בח"ל אסור. הרי הוא סובר שלא נקרא אילן אלא בזמן שיוצא הפרי והעלין מן הבד של שנה שעברה אבל בנ"ד שהבדים כלים והולכים ודאי ירק הוא ומותר. ואם תפרש כפי השטה האחרת שלא נקרא פרי האדמה אלא כשזורעים אותו בכל שנה ושנה או כשיוצאין עליו משרשיו וא"כ בנ"ד הוי אילן הרי הרמב"ם ז"ל הוא מבעלי סברא זו ומפרש לסוגיא דקדושין דאפי' בכרם שכולה ערלה יורד ולוקח ובנ"ד נמי כיון שאינו רואהו היה מותר לאכלם ולמנקט חומרי דמר לא ניחא בענין ערלה בחוצה לארץ. הילכך לא מצאתי מקום למה שאני מחמיר

ולנשמעים אלי זולת קושיא זו שאין נדון דידן דומה לאותה ששנינו יורד ולוקח. וא"ת כיון דברי לך שאינו דומה לההיא דהתם ואתריה דמר הוא ראוי להחמיר על אחרים. כמה תשובות בדבר חדא שהרי רב האי גאון ז"ל התיר בהדיא והרמב"ם ז"ל לא אסר בהדיא אלא שמשמע מתוך דבריו. ותו כיון שנהגו היתר והאיסור אינו מבורר מניחין אותם במקומם ובמנהגם וכן כתבו המפרשים ז"ל בפרק מקום שנהגו. ותו דדילמא לא צייתי ומוטב שיהיו שוגגין וכו'. ותו דאיכא כמה אמוראי בתראי דס"ל דכה"ג מותר דגרסינן בפ"ק דקדושין אמר ליה לוי לשמואל אריוך ספוק לי ואנא איכול רב אויא ואבא בר חנן מספקי להדדי ואכלי. ופירש"י ז"ל לקוט שלא בפני שיהיה ספק אצלי ואנא איכול. והקשו עליו דאי ס"ל דודאה אסור היכי מצי שמואל לספוק ללוי כיון דשמואל ידע שהוא ערלה ודאי והנך אמוראי היכי מצו לספוקי אהדדי לפיכך פירשו האכילני ודאי ערלה דס"ל דזה וזה יורד ולוקט ובלבד שלא ילקוט ביד ושמואל לטעמיה דס"ל הלכות מדינה והכי ס"ל למר בריה דרבינא דבתראה הוא דמתני לקולא דזה וזה לוקט ובלבד שלא ילקוט ביד. ואף על גב דשמואל ור' יוחנן הלכתא כר' יוחנן הא איכא כל הני בתראי דס"ל כשמואל דאע"ג דיש ערלה בח"ל לא מהלכה למשה מסיני אלא מהלכות מדינה. ולדעת כל הני בנ"ד אף על גב שהוא ודאי ערלה כיון שאינו לוקט ביד מותר. ולא תחשוב שאני חולק על הרמב"ם ז"ל שפסק כר' יוחנן דערלה בח"ל הלכה למשה מסיני אלא לעשות ממנו צניף/סניף/ לצרף אותו לטעמים אשר כתבתי. וא"ת מ"מ תקשה היכי פסקי כר"י היכא דבתראי פליגי. וי"ל דאינהו נמי כר"י ס"ל בר ממר בריה דרבינא דמתני לקולא ומפרשי לה כדפירש"י לקוט שלא בפני כדי שיהא ספק אצלי ומצי שמואל למספק ליה ללוי אף על גב שידע שהוא ודאי ערלה כיון שלוי האוכלה היה מותר לו וליכא הכא משום ולפני עור לא תתן מכשול שאין כאן מכשול כיון שמותר אצל האוכל למה זה דומה לנזיר המושיט כוס יין למי שאינו נזיר. ומ"מ למדנו ממנה שלא הלכו בדבר להחמיר אלא להקל:

ולענין פיגול הכלים איני מחמיר (כל) חדא דהתם כלים לאו בני יומן ותו דטעמו ולא ממשו דרבנן קיילין. וגדולה מזו אני סובר שאפילו הבשר והמרק שנתבשלו עמהם אין להחמיר בו כלל כיון דטעמו ולא ממשו מדרבנן בדבר שספקו מותר אזלינן לקולא דלא נאמרה הלכה למשה מסיני דודאה אסור אלא בדבר שהיא אסור מן התורה כגון ממשו של איסור וזה ברור בעיני מאוד:

כללא דמלתא דזה הפרי הנקרא ברינגא"ן הוא מחלוקת פוסקים והמחמיר תבא עליו ברכה וכ"ש שהוא פרי רע בתכלית מסמא את העינים והוא ארס לכל בעלי השחורה. והנראה לע"ד כתבתי. כשעליתי לא"י ראיתי כולם נהגו בו היתר משמע דפשיטא להו דהוי ודאי ירק דאי הוי ספק הא קיילין ספק ערלה בא"י אסור ונתחדש לי טעם אחר שאין בכל מיני אילן שזרעין הגרעין ועושה פרי בתוך שנתו כזה הילכך ירק הוא:

שו"ת רב פעלים חלק ב - אורח חיים סימן ל

+פרי שקורין פאפ"יא שגדל בערי הנדי"ה מה יברך עליו. +שאלה. נשאלתי על ידי הרב ח"ר צאלח סומך נר"ו בערי הנדי"ה יש פרי שקורין אותו פאפ"יא, וכאשר זורעין אותו מניחין הזרע בארץ וצומח, וגדל הצמח ועולה כמו אילן והעץ שלו חזק אך הוא חלול, וכאשר יהיה אורך העץ הזה שיעור קומה או יותר, מוציא עליו ארוכין ורחבין, ואז מוציא הפרי הנז' שקורין אותו פאפ"יא וכל מה שגדל העץ ההוא באורך יותר, הוא מוציא עליו חדשים, ופרי חדש, וכאשר נגמר הפרי אז העלה הסמוכה לו תתייבש, וכן עזה"ד, ויתקיים זה בכך שתיים או שלש שנים מיום נטיעתו, ולבסוף יגיע ארכו שיעור קומה וחצי ועובי העץ יהיה קרוב לחצי אמה, ואחר שתיים או שלש שנים מיום נטיעתו ימות השרש בארץ, ואז יפול זה העץ מאיליו, ולשאול הגיעו איך יברכו על פרי הנז' בפה"ע =בורא פרי העץ= או בפה"א =בורא פרי האדמה=, יורינו ושכמ"ה.

תשובה. הרא"ש ז"ל בברכות דף מ' כתב וז"ל, ובגמרא קאמר כל דבר שעושה פירות משנה לשנה נקרא עץ, אבל כל דבר שצריך לזרעו בכל שנה נקרא פרי הארץ, ועוד אומר סימן אחר בתוספתא, כל דבר שמוציא עליו מעיקרו עשב הוא ויברך עליו בפה"א, וכל שמוציא עליו מענפיו מין אילן הוא ומברכין עליו בפה"ע עכ"ל, והתוספתא שהביא הרא"ש ז"ל הוא בתוספתא בפ"ג דכלאים, אך בירושלמי סוף פ"ה דכלאים קאמר, תני ר"ח בר פפא את שהוא עולה מגזעו מין אילן, ושהוא משרשיו מין ירק, ופירש פ"מ שהנופים והעלין שלו עולין מגזע האילן ולא משרשיו שבקרקע, ה"ז מין אילן, ואת שהעלין שלו עולין משרשיו שבקרקע וגדלין סביב הגזע שהוא באמצע, ה"ז מין ירק, והכי איתא עוד ג"כ בירושלמי דבתרא

פרק ה' ה"ב, לענין דו"ד במקח וממכר, והרמב"ם ז"ל בה' כלאים פ"ה ה"כ פסק זה הכלל, כל המוציא עליו מעיקרו ה"ז ירק, וכל שאינו מוציא עליו מעיקרו ה"ז אילן, ע"ש.

ולכאורה נראה הסימן דנקיט בתוספתא הוא רק לענין כלאים, אבל לענין ברכה סגי בזה הסימן דנקיט בגמרא דידן, אשר זה הסימן לא יועיל לבדו לענין כלאים, וכן מצאתי בש"מ לרבינו בצלאל הנדפס מחדש על מס' ברכות, דנראה שהבין דהסימן דנקיט בתוספתא הוא הוצרך רק לענין כלאים, אבל לענין הברכה סגי בסימן דנקיט בגמרא דידן, וכן ראיתי לרבינו הריטב"א בהלכות ברכות הנדפס בסוף ספר חיים וחסד, דס"ל דסמכין לענין הברכה אהאי סימנא דנקיט בגמרא דידן בלבד, אך הרא"ש ז"ל שהבאתי דבריו לעיל נראה דסבר שזה הסימן דנקיט בתוספתא לענין כלאים ישנו ג"כ לענין הברכה, ולפ"ד תותים הגדלים בסנה אף על גב דדרך העץ להתקיים ימים רבים, ואית ביה הסימן דנקיט בגמרא, כיון דלית ביה הסימן דנקיט בתוספתא, שזה המין של האטד מוציא עליו מעיקרו ולא מענפיו, חשיב ירק גם לענין הברכה ומברך בפה"א. והנה מרן בב"י /או"ח/ סי' ר"ג הביא דברי הרא"ש ז"ל הנז' שכתב תרי טעמים הנז', לענין הברכה, והביא ג"כ דברי תשובות הגאונים ע"ש, והגאון דרישה כתב דהגאונים והרא"ש פליגי בפירוש התוספתא, אך הגאון ב"ח כתב דרך אחר בפירוש דברי הרא"ש הנז', ע"ש.

על כן מין זה דנידון השאלה לכאורה נראה שהוא מין אילן לענין הברכה. ולכ"ע יברך על הפרי ההוא בפה"ע, יען כי שם נמצאים שני הסמנים של גמרא דידן ושל התוספתא, כי העץ נשאר קיים ומוציא פרי גם בשנה שניה וגם השלישית, וכן העליון הם יוצאים מן העץ ולא מן השורש וכנז' בשאלה, ואף על גב ד"ל שזה העץ דנדון השאלה אינו מוציא פירות בשנה שניה באותו מקום שהוציא מקודם, אלא הפירות יצאו במקום חדש באותו החלק אשר גדל ונתארך אותו העץ, הנה אפילו אם נניח במונח דהכי הוא, עכ"ז י"ל שיברך בפה"ע לכ"ע, דמאחר שהעץ נשאר קיים והוא מוציא פירות חדשים, אפילו דאין יוצאים במקום שיצאו הראשונים, מסתברא דאין זה מעכב.

ואם תאמר אם תחשוב לזה מין אילן, א"כ נוהג בו דין ערלה, ולפי הנזכר בשאלה אין עץ זה מאריך יותר משלש שנים, וא"כ כל פירות שמוציא אסורים משום ערלה, והיכא משכחת לה פירות היתר כדי שיברך עליהם, זה אינו, דהא קיי"ל ספק ערלה בח"ל מותר, ופסק הרמב"ם בפרק יו"ד /י' מה' מ"א, אפילו ראה ענבים יוצאין מכרם שכולו ערלה, או ירק יוצא מן הכרם, דודאי הוא כלאים, עכ"ז מאחר שלא ראה את הגוי בוצר מן הערלה, או לוקט הירק מן הכרם בידו, ה"ז מותר לאכול, דאע"פ שהוא יודע בודאי שהוא ערלה, מאחר שאין רואהו בשעת לקיטתו מותר, והנה הר"ן בסוף פ"ק דקדושין, הבין מדברי הרמב"ם ומפירוש רש"י להתיר ודאי ערלה וודאי כלאי הכרם, אפילו היכא דאין לו לתלות בהיתר אפילו בספק רחוק, כל שלא ראה אותם נלקטים לפניו או שלקטם בידו, דס"ל הכי נתנה ההלכה בחו"ל, דאינו נאסר הערלה אא"כ לקט בידו, או ראה לוקטים לפניו, וגם מרן ז"ל בב"י הבין כן בדעת הרמב"ם, וכמ"ש הרב ב"ח, אך הרב ב"ח לא פירש דברי הרמב"ם כן, וס"ל דלא התיר הרמב"ם אלא בהיכא דאיכא למתלי בהיתר, ואף על פי שהוא ספק רחוק, וכתב הב"ח דכן הוא נמי משמעות דברי מרן בש"ע, וכן עוד יש כמה אחרונים ז"ל שהבינו בדעת הרמב"ם והש"ע כמ"ש הב"ח ז"ל.

הנה עכ"ז, בנידון השאלה שהגוי מביא אותם, איכא למתלי בהיתר, ולומר אין אלו הפירות ערלה, והוא דידוע מ"ש מרן ז"ל /או"ח/ בסי' רצ"ד סעיף ד', שלשה שנים אינם נמנים מיום ליום, אלא הולכין בהם אחר שנות העולם, שהוא מתחיל מתשרי, ופעמים שאינו אלא שתי שנים ומ"ד יום, ופעמים שהם יתרים על שלש שנים, כיצד נטע מקודם ט"ז באב שנשאר עדיין מ"ד עד ר"ח תשרי כיון שהגיע ר"ח תשרי עלתה לו שנה, ומונה עוד שתי שנים וכו' ע"ש, ולפ"ז בנידון השאלה שפירש השואל מתקיים העץ משך ג' שנים מיום זריעתו, על כן המצא ימצא פירות מזה העץ שעברו עליהם שנות ערלה, והוא כגון שזרע קודם ט"ז באב, דנמצא שלמי שני ערלה בשתי שנים ומ"ד יום, נמצא יש פירות שיוצאין באילן זה אחר זמן שני ערלה, וכגון שיצאו אחר ב' שנים ומ"ד יום, וכיון דימצא פירות אלו של היתר, אז תולין להקל בכל פירות שלקט הגוי ומביא כל שלא ראה בעיניו שנלקטו מן ודאי ערלה, וידוע דספק ערלה בחו"ל מותר אף בספק קבוע ואפילו ברוב איסור, וכמ"ש הר"ן ז"ל בקדושין, ולפ"ז נ"ד לכ"ע חשיב ספק ערלה ומותר, וכ"ש לסברת מי שהבין דברי הרמב"ם איירי אפילו בודאי ערלה, ורק לא ראה נלקטו בפניו שרי, ואם תולה בהיתר צריך לחקור אם פירות אלו מתקיימים זמן הרבה בתלוש, ואין נכרים חדשים מן ישנים.

והנה כל דברים אלו אמרתי בס"ד בהשקפה הראשנה לחשוב לחשוב את זה מין אילן, על כן כתבתי מה שכתבתי, הן לענין ברכה הן לענין ערלה, אמנם באמת אחר הישוב בס"ד, ראיתי שצריך לדון את זה מין ירק, והברכה של הפרי הנז' היא בפה"א, וממילא גם דין ערלה אין כאן כלל, כי ירק הוא ולא עץ, והוא דראיתי להרב מהר"א ישראל במחנה ישראל סי' ר"ן, שכתב וז"ל לענין היתר אכילה הבדינגאן דלא חיישין משום ערלה, עיין להרב"ז ח"א סי' רצ"ו, וגם בחדשות סי' תצ"ט מ"ש בזה, וראיתי בכ"י בגליון הרדב"ז, מכתבת ידו של הרב הקדוש מהר"ש גרמיזאן ז"ל, דאיתא בתוספתא דכל דבר שמוציא פירות תוך שנתו וזריעתו, אינו נקרא אילן לענין ערלה, ואינו אלא ירק, והבדינגאן עינינו הרואות דמוציא פירות תוך שנתו, וכן נראה דעת מרן ז"ל בספר הקצר בסי' ר"ג, שפסק על המאיזיס בפה"א, והרואה יראה בב"י שם בסי' ר"ג שתלו אותם המאיזיס עם הבדינגאן, וכ"כ בספר מעשה רקח בתחלת הספר בשם תשובות הרמב"ם ז"ל, וכן ראיתי כתוב בכ"י להרב הקדוש בעל חסד לאברהם ז"ל, ששאל לתלמידי מרן ז"ל ולתלמידי מהרח"ו ז"ל, ואמרו שראו אוכלים אותם הרבנים הנז' והיו מברכים עליהם בפה"א, והיו אומרים שהם מין ירק שמוציא פירות בתוך שנתו ע"כ, והנאני הדבר דבאמת פה עה"ק ירושלים תוב"ב לא ראיתי לשום חסיד וחכם שחששו לאסור הבדינגאן, וכולם אוכלים אותו, אף על פי שהם מחמירין לעצמן בכמה חומרות ומתנהגים בכמה מיני קדושות בעשר ידות כמדובר בהם נכבדות, ויש להם על מה לסמוך באכילת הבדינגאן עכ"ל, והדברים אלו רמזם בספרו כסא אליהו יו"ד סי' רצ"ד, ע"ש.

הרי מצינו עוד סימן מובהק לירק בתוספתא שהביא הגאון הגדול מהר"ש גרמיזאן ז"ל, שכל דבר שמוציא פירות תוך שנתו לזריעתו אינו אלא ירק, והגם כי בתוספתא נקיט להאי סימנא לענין ערלה, י"ל דכ"ש הוא דסמיכין אהאי סימנא לענין ברכה, ועוד הא מצינו להרא"ש ז"ל שהבאתי לעיל, דסימנא דהביא בתוספתא לענין כלאים נקיט ליה גם לענין ברכה, וה"ה בסימן זה דנקיט התוספתא לענין ערלה סמיכין עליה גם לענין ברכה, על כן זה העץ דנידון השאלה שהוא מוציא פירות תוך שנתו לזריעתו הא ודאי דירק הוא ומברך על פריו בפה"א ואין בו איסור ערלה.

גם עוד מצינו באמת כי מרן ז"ל ומהרח"ו ז"ל אמרו סימן זה בדין הבדינגאן, וסמכו על הסימן הזה הן לענין הברכה הן לענין הערלה, וכמ"ש הגאון מהר"ש גרמיזאן ז"ל בשם הרב חס"ל וכנז"ל, והגם כי הגאון חיד"א בברכי"ו סי' רצ"ד הביא מן חס"ל על הבדינגאן שהעידו לו, דהרב מהר"ם אלשיך ז"ל היה אוכל אותו, והיה אומר שהוא ירק, ואמר טעם אחר ולא אמר האי סימנא, אין לפקפק מזה כלום אחר שמצינו שמביא הרב בפירוש דמרן ז"ל ומהרח"ו ז"ל סמכו על זה הסימן הן לענין ברכה הן לענין ערלה, ועוד הלא באמת סימן זה הביאו הגאון מהר"ש מן התוספתא, ואין לך טעם חזק יותר מזה לנ"ד, דודאי הוא מין ירק.

ושו"ר להרב מאמר מרדכי ז"ל בסי' ר"ג, שהביא זה הסימן של מוציא פירות תוך שנתו, מתשובת הרדב"ז ז"ל ח"ג סי' תקל"א על הבדינגאן ע"ש, ונמצא הרדב"ז הביא זה מסברה דנפשיה, והגאון מהר"ש ז"ל הביא לנו סימן זה מן התוספתא, גם ראיתי להרב הלכות קטנות ח"א סי' פ"ג, שהביא טעם זה מן הרדב"ז על הבדינגאן, שכתב מפני שאין לך אילן שמוציא הגרעין שלו פרי תוך שנתו, וכתב ע"ז הרב שם טעם חלוש הוא זה להתיר איסור תורה כפי הספק הראשון שלו ע"ש, ואחה"מ נעלם ממנו שטעם זה הוא כתוב בתוספתא, והוא חזק כראי מוצק, וראיתי עוד שם בהלכות קטנות, שאמר מסברה דנפשיה טעם אחר להוכיח על הבדינגאן שהוא מין ירק, מפני שהעץ שלו חלול בפנים ואינו דומה לעץ אילנות, שאין הדרך להיות חלול בפנים ע"ש, והנה סימן זה ישנו גם בזה העץ דנידון השאלה, שמפורש בשאלה לעיל שהעץ הוא חלול, הרי לפ"ד הרב מהר"י חאגיז ז"ל איכא בנ"ד עוד סימן אחר שהוא ירק, ואחרי כותבי באה לידי תשובות הרדב"ז ח"ג הנז"ל, וראיתי דכתוב כמ"ש בשמו הרב הלכות קטנות ומאמר מרדכי ז"ל, הנה כי כן צריך להורות בנידון השאלה הנז"ל, שיברכו על זה הפרי שקורין פאפ"ייא בפה"א, כי פרי האדמה הוא, ואין נוהג בו דין ערלה כלל, דמלבד אותו סימן המובהק דאתמר בתוספתא ובתשובת הרדב"ז הנמצא בו, הנה עוד איכא סימנא אחריתי שזכר הלכות קטנות מסברה דנפשיה, והיינו כי העץ שלו חלול בפנים כדרכו של ירק, ומסתברא דהאי סימנא אמת הוא, דלא נמצא כזאת בכל עצי אילנות, והשי"ת יאיר עינינו באור תורתו אכ"ר.

אחרי כותבי כל האמור לעיל, שלחתי דברי שאלתי הנז' ליד הרב ח"ר צאלח סומך נר"ו, כדי לשלחה ליד השואל ששלח השאלה על ידו והשיב לי מהר"ץ סומך הנז"ל דברים אלו בזה"ל, אנכי הצעיר שאלתי את ששון אחי, ואת חכם יחזקאל שלמה דוד אשר היו בעיר במב"י, ואמרו שהמנהג בערי הנדיא שמברכין על

הפרי הנקרא פאפ'ייא הנז' בפה"ע, ואין פוצה פה ומצפצף, גם אמרו לי שבארצות הנדייא אם זורעין ענף א' של אתרוג או ליימ"ון /לימון/ או פרתק"אל, גם בעציץ שאינו נקוב, הוא מוציא פרי תוך שלשה חדשים, על כן אני חושש אולי הסימן ההוא אשר הבאת מעכ"ת בתשובה, מפני שאין האילן מוציא פירות תוך שנתו לא אתמר על ארצות הנדייא. גם ספרו לי הנז"ל שגודל זה הפרי שנקרא פאפ'ייא הוא כמו הבדינג'אן, רק שגוון שלו הוא ירוק, ואחר ימים נעשה צהוב, עכ"ד ח"ר צלח סומך הנז' נר"ו.

וזו התשובה שהשבתי לו. מה שכתבת שאמרו לך אחיך וח"ר יחזקאל הי"ו, דהמנהג בערי הנדייא שמברכין בפה"ע ואין פוצה פה, אין ראייה מן המנהג שלהם שהוא מחסרון ידיעה, ולא עמדו שם חכמים בעלי הוראה שירגישו בדבר זה, ועוד אם הם מברכים בפה"ע נמצא דחושבין אותו אילן, א"כ נוהג בו דין ערלה, ואיך אוכלים אותו, והלא לפ"ד השואל אינו מתקיים יותר משלש שנים, וגם זה השואל שנסתפק ושאל בעבור הברכה, לא בא לדעת לשאול בשביל איסור ערלה.

ומה שכתבת שאמרו לך אחיך וח"ר יחזקאל הי"ו, שבארץ הנדייא אם זורעין ענף של אתרוג או ליימ"ון וכיוצא, מוציא פרי תוך שלשה חודשים, ובארצות דידן ואחרים אינו מוציא פרי עד שנה האחרת, ולכן נסתפקת אולי הסימן ההוא אינו בארצות הנדייא. אחר המחילה לא נתבוננת בדבר זה היטב, הם אמרו אם זורעין ענף, ולא אמרו לך על גרעין של פרי, כי גם בערינו אם שותלין ענף קודם אדר הוא מוציא קרא"ח בניסן, אבל זה הסימן דנקטי רבנן הוא על הזרע גרעין של פרי, דאם הוא מין ירק מוציא הפרי בתוך שנתו, ואם הוא מין אילן אינו מוציא פרי תוך שנתו, וזה הפרי הנזכר בשאלה לא יצא מן הענף ששתלו אותו, אלא יצא מן העץ שגדל מן זרע הגרעין, שכן מפורש בשאלה בזה"ל, וכאשר זורעין אותו מניחין הזרע בארץ וצומח וגדל וכו' נמצא זה דומה לירק שמניחין גרעיני הזרע בארץ וצומחין ומוציאין פרי, וכן תמצא בדברי הלכות קטנות שהבאתי לעיל שכתב בשם הרדב"ז בזה"ל, שאין בכל מיני אילן שזורעין הגרעין ועושה פרי תוך שנתו, הרי נקט להדיא גרעין, ולא אמר ענף, וכן כתוב בתשובת הרדב"ז ז"ל בעצמו שזכרתי לעיל.

על כן לענין הלכה הדבר ברור כאשר כתבתי לעיל דצריך לברך בפה"א, דלענין הברכה אם בירך על העץ בפה"א יצא, וכ"ש דהכא ברור ופשוט דזה הוא מין ירק לפי טעם הנז' הנזכר בתוספתא, וסמכי עליה מרן ומהר"ח"ו, בין לענין ברכה בין לענין ערלה, וכן הרדב"ז ז"ל ומהר"ש גרמיזאן ושאר גדולים סמכי על הטעם הזה מלבד טעם אחר שחדש הרב מהר"י חאגיז ז"ל כנז"ל, ואלו שהיו מברכים בפה"ע פתאים הם, דאם הוא עץ איך לוקחים בידם פרי זה מן העץ, ואוכלים תוך שלש שנים לנטיעתו, והלא ערלה הוא, על כן העיקר הוא כמ"ש בס"ד, והשי"ת יאיר עינינו באור תורתו אכי"ר.

אחר כמה חודשים בא ידיעה במכתב מן השואל אשר שאל שאלה הנז', וכתב בזה"ל: זה האילן של פאפ'ייא אין בו ענפים, והוא מוציא עליו דוקא, והפרי יוצא מן העץ, ומקום שמוציא העץ את הפרי בשנה זו לא יוציא פרי בשנה השניה, אלא זה העץ הוא גדל יותר בשנה השנית, ומוציא הפירות במקום שגדל מחדש, והזרע של זה האילן הוא כמו זרעים של ירקות. וכותב עוד שהוא בעצמו זרע בחצירו אחר סוכות מן הזרעונים של מין זה, וצמח העץ והוציא פירות באדר שאחר סוכות, אחר שגדל העץ גובה קומה, וזה יתקיים שלש שנים דוקא, והעץ תוכו חלול, עכ"ד השואל במכתבו, על כן יפה כתבנו והעלינו, שזה הוא מין ירק, ואין נוהג בו דין ערלה ומברכים עליו בפה"א וברור.

שו"ת שבט הלוי חלק ו סימן קסה

כ"ד חשון תשמ"ה לפ"ק.

כבוד ידידי היקר הרב הגאון המופלג אברך שלם בתו"ו ר' מתתי' דויטש שליט"א חתן תלמידי הגאון הצ' ר"מ האלברשטאם שליט"א בירושלים עיה"ק.

אחדשה"ט וש"ת באה"ר.

לנכון קבלתי מכתבו וקונטרסו - אשר בו מברר בטוטו"ד עסק פרי הפאפיא לענין ערלה (ולא שלח לי מה שכ' מאות ה' עד אות י"א החסר במכתבו) ויסוד נטיתו להקל ומה דאמרו ברכות מ' ע"א היכא מברכין בפה"ע היכא דכי שקלת לי' לפרי אתי גוותא והדר מפיק, אבל היכא דכי שקלת לפרי ליתא לגוותא דהדר

מפיק לא מברכין עליה בפה"ע וכו' רש"י גוואת הענף של עץ מפיק פירי אחרני, ורצה להעמיד בשיטת רש"י דאם ימות הענף אף על גב דמתקיים כל הגזע הארוך מכ"מ נחשב ירק, והביא כן בשם ספר תהלה לדוד, ואסמך לה אדרבי אגודה שבמג"א סי' ר"ג ולשון המרדכי בברכות, ודלא כדעת הרא"ש בפסקיו שם, וכן הטור או"ח סי' ר"ג, ודלא כשיטת הגאונים בטור שם דלדידהו כולם שוין דכזה אילן גמור הוא וכבודו עושה משיטת רש"י לפי דרכו הוא ספק גמור נגד הפוסקים הנ"ל, לעשות פרי הפאפאי רק כספק ערלה גמור, ונפ"מ בחו"ל, ונפ"מ לענין כמה דברים גם בארץ כמובן, אבל לבבי לא ידמה כן, דאומר ממנ"פ דאם הבינו רבותינו הראשונים דברי רש"י כאשר הבין בעל תה"ד ומטי בי' בשם הגה"ק בעל הרב א"כ חזינן שהם מחלוקת על שיטתו דהא לדרכם אם א"צ לזרוע בכל שנה ה"ה עץ גמור ולא מסתכלים אם הענף קיים או לא, וכן שיטת הרמב"ם ושו"ע יו"ד סי' רצ"ו סט"ו דכל שמוציא עליו מעיקרו דה"ז ירק ואם לאו ה"ז אילן כאטו וקנים וכיו"ב.

ואם כי הרדב"ז ח"ג סי' תק"א ספוקי מספק"ל בזה מכ"מ מצד עיקרי הלכה פשיטא דאין ספיקו של רבינו הרדב"ז מוציא מודאו של רוב בנין ורוב מנין של חכמי ישראל דפשיטא להו להיפך.

אבל האמת יורה דרכו דלא בחנם פירשו רבותינו הב"י והב"ח והפרישה וכו' דברי רש"י באופן כזה דאין הנקודה המכרעת לרש"י הענף לאפוקי עיקר עץ האילן אלא דעת רש"י כהגאונים דהעץ שלמעלה מן השורש צריך להיות קיים - דגוואת בלשון הגמ' פי' עץ כאשר העיר הב"ח סי' ר"ג מגמ' ע"ז ל"ה וכו"ה בנדה ח' ע"ב קטפא דגוואת, והכל יודעים דשרף האילן בא בעיקרו מעיקר עץ האילן, ומה ראה רש"י לתרגם גוואת ענף אם זה דוקא, אבל האמת דל"ד הוא, אבל רש"י הלא קאי על סוגית הש"ס דקאמר ס"ד הואיל ואמר ר"י חטה מין אילן ליברך עלה בפה"ע קמ"ל היכא מברכין בפה"ע היכא דכי שקלת לי' לפרי איתא לגוואת וכו' - הנה למדנו מזה דבר גדול דאף דבחיצונית גידול החטה אינו דומה כלל לאילן בתפיסה שלנו, והוא דומה הרבה יותר לירקות, מכ"מ קס"ד דאילן הוא, דקבלתם אמיתית דאין שם אילן (בו"ם) גורם אלא פרי עץ - או פרי ירק, וגם בתוה"ק בפרשת ערלה כתיב רק ונטעתם כל עץ מאכל, ועץ לאפוקי ירק, אבל צריך להיות רק נטיעת עץ לא אילן ממש כאשר אנחנו מבינים, ובשביל זה נכנסו גם האטדים והקנים וכיו"ב במסגרת זה, וכן אילנות הקטנים מאד סמוכים לארץ ממש, ואמרו בסוטה מ"ג ע"ב ילדה פחותה מטפח חייבת בערלה כל שנותיה דמתחזיא כבת שתא, ופרש"י דלא תגבה לעולם עד טפח, ופסקה הרמב"ם פ"י מהל' מע"ש ונט"ר ובשו"ע יו"ד סי' רצ"ד סכ"א - ואילנות עצים האלה כידוע אין להם גזע עב באמצע עם ענפים מן הצד אלא כעין ענפים לבד, יוצאים מן השרשים וע"ז גדלים הפירות, כאשר ראיתי בנעורי הרבה מהם שנראים כירקות מרחוק והם אילנות עצים מובהקים כיון שמתקיימים משנה לשנה.

וזה כוונת רש"י ברכות הנ"ל דהלא אם המדובר מאילן גדול הרגיל מתקיים בגזעו האמיתי אף על פי שנופלים הענפים פשיטא דבגדר עץ הוא אלא אפי' כעין חטה לבד מכ"מ כיון דמחולק מן החטה בזה שענפים מתקיימים משנה לשנה וקראו ענפים דבמינים האלה ע"פ רוב הם רק בצורת ענפים לא בצורת גזע כנ"ל וכאשר נוכחתי לדעת, וזה ברור בפ'י הגמ' ורש"י, וזה הטעם שממש כל גדולי הפוסקים פי' כנ"ל, וכיון שכן גם אם ימצא תמצא עוד לשון ענף כאשר העתיק כ"ת מלשון המרדכי אין זה בענינינו מכריע, וגם בלשון רב האי גאון אין הכרח גמור לפרש כמו שכל רבינו הרדב"ז ע"פ מה שכתבתי בין ענף בין גזע, ושלא יכלה לגמרי עד השורש, ומסתמא ראו לשון ר"ה גאון כיון שלא הביאו אותו מחלוקת ע"ז, אלא דיידעו דאפשר לפרש גם דבריו כהגאונים דמהם הי'.

וע"כ הספק לענין פרי הפאפאי נצב נגדינו כחומה, ומש"כ בתשובת הלכות קטנות ח"א סי' פ"ג מסברא דנפשי' על הבדינגאון"ן שהוא מן ירק מפני שעץ שלו חלול בפנים ואינו דומה לעץ אילנות והעתיקו ג"כ הגה"ק רב פעלים ח"ב סי' ל' לענין ספק הפאפאי בעניוית קשה לומר כן וכי יש עץ חלול בפנים יותר מקש של חטה ואעפ"כ לא מצאו חז"ל להכירו בתור פרי האדמה אלא ע"י שאין גוואת שלו מתקיים, וכן הקנים דקאמר בירושלמי ובתוספתא וברמב"ם הל' כלאים שהם אילנות ולא ירקות, אף על פי דיידעו שכמעט רוב הקנים חלולים מבפנים, וא"כ אין מה שעץ פאפאי חלול מבפנים מכריע בזה, דכבר כתבתי דלא כתיב בתורה אילן אלא עץ אלא שאנחנו מפרשים עץ אילן כרגיל דשוב מה שנקרא מיסודי התורה עץ ולא ירק נכנס בגדר אילן.

ומש"כ כבודו נ"י משיטת שו"ע דרב וכו' דסמך עצמו על השיטה דעיקר הסימן בזה הם הענפים אם קיימים משנה לשנה או לא, אתמהה שהרי בריש סי' ר"ג ס"א בשו"ע דרב וסימן לידע איזה פרי עץ ואיזה פרי האדמה כ' שאלו ינטל הפרי ונשאר הענף קיים לשנה הבאה וכו' ולדברי כב' היינו הענף ממש ואם לא נשאר ענף אף שנשאר גזע אינו אילן, אבל זה אינו דהא מסיים הרב בעצמו אבל כל שכלו עציו לגמרי בחורף וחוזרים וצומחים משרשיו אין פירותיו חשובים פרי עץ, הרי ברור דזה כשיטת הגאונים לגמרי דעיקר תולה אם נשאר רק שורש או יותר מזה, גם אם הענפים נופלים.

וראיתי בהגה שם מה שהועתק מסדור הרב ג' השיטות שכל' כבו' ומעתיק לבסוף וי"א שאפילו העיקר קיים כל החורף רק שענפיו וכו' אין פירותי חשובים לברך עליהם בפה"ע ויש לחוש לדבריהם לכתחלה ליברך בפה"א וכו' - ואם מזה בונה מעלתו אין כלל הוכחה, חדא דבשו"ע עצמו השמיט לגמרי דעה זו, שנית דסגנון הלשון בסדור מוכח דרק מהיות טוב חשש לזה והיינו לענין ברכה דהא אפשר לברך בפה"א, אבל בעיקר ההלכה נוטה לגמרי לדעת הגאונים, וא"כ לענין ערלה פשיטה דאילן גמור הוא, ועלינו להחמיר.

ולא נשאר לנו למוד זכות לענין ערלה אלא מש"כ בברכי יוסף בשו"ר ברכה וברב פעלים ח"ב סי' ל' שם דכל שעושה פרי בשנה ראשונה לאו אילן הוא אלא ירק וכאשר הזכיר זה הגה"ק רב פעלים בשם הר"ש גרמיזמן מתוספתא - והנה הדברים ודאי אינם כפשוטן דהרי אמרו בסוטה מ"ג ע"ב דנטיעה פחות מטפח חייב בערלה כל ימי' משום דמיחזי כבר שתא פשוטו כבר שנה אחת - הרי דזה דבר רגיל שנותן פירות בשנה ראשונה דהא גזרינן ולא הוי גזירה דלא שכיחא (ודברי הרמב"ן פ' קדושים בזה ידועים) ואם כנ"ל נימא איפכא דכיון דהיא נטיעה פחות מטפח גם בשנות ערלה לא תחייב גם אם נותן פירות בשנה ראשונה דה"ז הוכחה דזה אינו אלא ירק כנ"ל - אם לא תחלק דדוקא מי שנותן פירות בשנה ראשונה בנטיעת גרעין בלבד, והגמ' סוטה איירי בנטיעת שתיל שאז אפשר ואפשר, אבל פשטות גמ' דסוטה לא משמע כן, - ואם למוד הזכות מש"כ בברכי יוסף שם מרבנן קדישי וכיו"ב בחזון איש ערלה סי' ר"ג דכל פרי שעיקר טיבה בשנה ראשונה ושוב בכל שנה פוחת והולך עד שאחר ג' שנים גרוע לגמרי - וגם אין הגזע מתקיים יותר מג' שנים - ראוי לומר שאינו אילן אלא ירק, הנה כל זה כמדומני לא שייך בפאפאיא - דהא הגזע מתקיים יותר מג' שנים עכ"פ - וגם הפירות אינם מתקלקלים אח"כ.

וכך אני נוהג בעניי בהוראה (אף על פי שידענא דאיכא רבנים דמקילים לגמרי) דודאי איסור ערלה בפאפאיא הוא ספק דאורייתא נוטה לודאי איסור, איברא מפני כבוד קדושת תורת הגאון רב פעלים דהקיל בה לכתחלה עפ"י יסודות הנ"ל יש לו עמוד לסמוך עליו ולא מחינן בי' - ויה"ר שאל יצא מכשול מתח"י - בחלק מדבריו שעיינתי בו נהנתי מאד.

הדוש"ת באהבה - מצפה לרחמי ה'